

...“İrəvanda ədəbi mühitin qaynar qucağında olduğumdan bir çox erməni yazıçısıyla əlaqələrim olub və bu ədəbiyyatdan dilimizə nümunələr çevirmişəm. Əlbəttə, tərcümələrimin çoxu poeziyadandır və hərdən nəsr və dram əsərlərini də çevirmişəm.

Bu kitabda həmin mövzuya qayıtmaqda məqsədim Qərbi Azərbaycanda, təqribən, 40 il müddətində gedən prosesləri, lap başlıcası –İrəvanda yaşadığım, yazıb-yaratdığım 18 ildə gördüklərimi, duyduqlarımı qələmə almaq, oxucuya həqiqəti, yalnız həqiqəti (!) çatdırmaqdır. Bu, məqsədimin başlıca tərəfidir. İkinci tərəfdən, ayrı-ayrı adamlar qatı şovinizm qaragüruhunda – Silva Kaputikyanın, Hovhannes Şirazın, Zori Balayanın, Karen Simonyanın, Sero Xanzadyanın, Vahaq Davtyanın və başqalarının yanında nisbətən müsbət təsir bağışladığı üçün mənim onlarla əməkdaşlığım, bəziləri ilə dostluğum olub. Silva Kaputikyanı Azərbaycanda az-çox tanıyırlar. Yalnız üz-üzə gələndə salamlamaq məcburiyyətində qalırdıq – o da, mən də.

Hovhannes Şirazın da adını eşidiblər Azərbaycanda. Onun keçmiş xanımı Silvadan fərqli olaraq, bu təbii və istedadlı tiplə üz-üzə gələndə salamlamırdıq. Və bunun öz kökü, səbəbi vardı– tarixi 1970-ci ildəki “Zaqafqaziya baharı” festivalından başlayır. Məni də bu festivale dəvət etmişdilər”.

Müəllif bu yerdə xatırlayır ki, İrəvandakı bir çox görüşlərdən sonra Artaşatda (Qəmərli) yerli teatrın binasında Azərbaycandan gəlmiş hörmətli qonaqların iştirakı ilə bir toplantı da keçirilir, sonra ziyafət olur: “Məclisin şirin yerində... filankəs gəldi ki – salaməyiküm...”. Gələnin içki düşkünü və türk düşməni Şiraz imiş. O bir neçə qədəh içəndən sonra söz alıb Ermənistan Yazıçılar İttifaqının katibi Hraçya Hovanesyana amirane tərdə deyir ki, mənim dediklərimi onlara, yeni Bakıdan gəlmiş türklərə – Osman Sarıvəlliyyə, Bəxtiyar Vahabzadəyə, Tofiq Bayrama, Cabir Novruza tərcümə elə. Sonra o başlayır türkləri yamanlamağa. Hovanesyanın onun xalqımıza qarşı hədyan sözlərini tərcümədə “redakte” etdiyini hiss edən Şiraz qanqaraçılığı salıb məclisi terk edir, ağır pərtlik yaşayır.

Bununla kifayətlənməyən Şiraz özü kimi qatı millətçiləri də başına yığır bir az da keflənəndən sonra ziyafətdən çıxanların qarşısını kəsir. Bu dəfə düz Hidayət müəllimin üstünə gəlir: “Sən bu türklərə de ki...”. 26 yaşında o vaxt İrəvandakı Azərbaycan Teatrına rəhbərlik edən Hidayət müəllim kəskin tərdə bildirir: “Şiraz, əsl türk axtarırsansa o, mənəm, birinci türk mənəm. Bir vaxt savaşımışıq, gəl indi şeir tərcümə edək”.

Şiraz təbiişəzicəsinə türkləri aşıqlamağa davam edəndə Hidayət müəllim onun sözünü kəsir: “Söymək zəiflikdir, axmaqlıqdır”. Fanatiklərinin əhatəsində Şiraza belə sərt söz şapalağı vurmaq təhlükəli olsa da soydaşımız onu layiqincə cavablandırır. Lakin Şiraz və onun kimi millətçi yazarların türk soyuna, xalqımıza qarşı hücumları bitib-tükənmir. Hidayət müəllimin xatirələrinin davamında oxuyuruq:

“Bir gün Yazıçılar İttifaqına gələndə gördüm ki, həyətdə ağacların altında bir neçə yazıçı yenə Şirazın başına yığılıb. Şiraz orada olduğu üçün onlara yaxın-

laşmadım, aralıdan ümumi salam verib keçdim. Bir az sonra ikinci mərtəbədə ittifaqın katibi Aram Qriqoryan gülə-gülə mənə yaxınlaşdı:

– Hidayət, sən “canlı klassikə” niyə salam vermirsən?
– Mən ki, hamınıza salam verdim...
– Deyir ki, bu cavan talantlıdır, amma türkdür də, görürsən, mənə salam vermir.

Şirazın ateroskleroza, təxminən, 11 il qabaq olmuş Artaşat (Qəmərli) “insidentini” ona unudturmuşdu, amma türklüyüm yadımdadır.

Hidayətin yeni kitabının əlyazmasını mətbəədən geri gətirdir:

“Zəng çaldım:
– Karen, səni təbrik etməyə hələ vaxt tapmamış eşitdim – əlyazmamı geri gətirdibsen?
– Nə tez xəbər çatdı?
– Pis xəbərlər tez çatar.
– Yalnız sizin əlyazmanızı yox, bir çox əlyazmalar nəşriyyata gətirilib, bir-iki gün sonra geri qaytarılacaq.

Bir neçə gündən sonra, bu sətirədən öncə haqqında söhbət açdığım nəşriyyatın bədii tərcümə redaksi-

– Karen deyir ki, Babək... 50 min erməni qırılıb.

Yenə sakit danışa bilmədim:
– Karenin hesablamalarına görə, dünyada nə qədər erməni olub? Min ildir qırırlar, amma qurtarmır... Bu nə cəfəngiyyatdır!”.

Sonradan Hidayət müəllimin yadına düşür ki, sən demə, onun “Ədəbiyyət monoloqu” poemasında belə misralar var:

“*Bir əsrdə piyadayam,
Şimşəklərlə qonşu olan
Babəkimin nərsiyəm*”.

yası”ndan başlamış bütün erməni kitablarında mən Babək haqda da, Xürrəmlər hərəkatı barədə də yalnız müsbət fikirlər oxumuşam. Karenin dedikləri cəfəngiyyatdır.

– Bir məlumat kitabında mən də oxudum ki, Babək... əlli min erməni qırılıb.
– O məlumat kitabını da Karen kimilər yazıb, çap eləyib. Bəs Babək kim satıb, kim ələ verib, Səhl Sumbat kimdir? Bu barədə həmin məlumat kitabında bir şey yazılmayıb?

Vartges pərt oldu, dedi:
– Sən haqlısən və mən səni istəyən

“Ermənilər Zəngəzur sözündən oddan qorxan kimi çəkinirdilər”

Bugünlərdə tanınmış şair-dramaturq, ictimai xadim Hidayət Orucovla görüşdük. Əlbəttə, söhbətin əsas mövzusu Qarabağ savaşı və onun regionda yaratdığı gerçəkliklər oldu.

Hidayət müəllim Vətən müharibəsində Azərbaycanın qələbəsini təkcə Qarabağ savaşında torpaqlarımızın 30 illik işğalına son qoyulması deyil, həm də bütün sivil dəyərlərə arxa çevirmiş erməni toplumunun çoxəsrlik xəyanətləri üzərində qazanılmış zəfər adlandırdı. Müsahibimiz Prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin bu möhtəşəm qələbənin qazanılması üçün yaratdığı siyasi-diplomatik zəminin misilsiz rolunu ayrıca vurğuladı.

Ölkəmizdə ən mötəbər ermənişünaslardan biri kimi tanınan Hidayət Orucov Vətən müharibəsində qələbəmizin önəmli nəticələrindən biri olan Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun yaradılmasından və

artıq “Turan yolu” adlandırılan Zəngəzur dəhlizi ideyasının inamla gerçəkləşdirilməsindən də söz açdı. O bildirdi ki, tarixi Azərbaycan torpaqlarında havadarlarının köməyi ilə Ermənistan dövləti yaratmağa nail olmuş ermənilər əzəli türk torpağı olan Zəngəzurun qərb hissəsini də ələ keçirdikdən sonra bu yerlərdə soydaşlarımızın hər hansı şəkildə mövcudluğuna qənim kəsilməmişdir. İrəvanın millətçi ziyalıları bizim dilimizdə səslənən “Zəngəzur” sözündən oddan qorxan kimi çəkinirdilər. Bunu sovet zamanında Qərbi Zəngəzurdə və İrəvanda yaşayan ziyalılar daha yaxşı xatırlayırlar.

Hidayət müəllim son illərdə qələmə alıb nəşr etdirdiyi “Buradan bir atlı keçdi” xatirələr kitabında bu barədə ətraflı söz açdığını söylədi. Həmin kitabdən müəllifin qeyd etdiyi bəzi məqamları oxucularımıza təqdim edirik.

adamam, kitab çap olunacaq, problem yoxdur.

Karen Simonyanla görüşəndə onu işfa elədim. Münasibətlərimiz hədsiz gərginləşdi.

Amma kitabın çapını dayandıra bilmədi. Çünki Vertges müsbət rəy vermişdi, əlyazmanı həm bədii, həm də ideya baxımından yüksək dəyərləndirmişdi. Karen mənim Yazıçılar İttifaqında güclü mövqeyimdən, Mərkəzi Komitədə yaxşı tanınmağımdan ehtiyatlanıb geri çəkildi.

Və... proseslər elə getdi ki, Karen tezliklə nəşriyyatın baş redaktoru vəzifəsindən, haqlı olaraq, uzaqlaşdırıldı. Xaricdə Yaşayan Ermənilərlə Əlaqələr Komitəsinin nəşri olan jurnal redaktor müavini göndərildi. Bu Komitənin sədri artıq adını çəkdiyim görkəmli millətçi şair Vahaq Davtyan idi. Karen onun imkanları vasitəsilə məni sıxışdırmağa cəhd elədi, lakin bu da alınmadı”.

Xatirəsinin davamında müəllif bildirir ki, dünyada çox şeyi nisbi qiymətləndirdiyimiz kimi, erməni yazarlara bu münasibətim də nisbidir: “Silva Kaputikyanə nisbətən, Zori Balayana nisbətən, Karen Simonyana nisbətən... Və mən də haqlarında müsbət yazdığım adamlara arxalanaraq simonyanlara, stepanyanlara qarşı mübarizə aparırdım, milli ədəbiyyatımızı çap edirdik, milli teatrımızı yaşadırdıq”.

Hidayət müəllimin illər keçəndən sonra qənaəti belədir ki, onun Vartges Petrosyan, Vartges Babayan, o illərin iki-üç erməni dövlət məmuru, partiya

funksionerləri barədə müsbət fikir söyləməsini bəzi soydaşlarımız ajiotajla deyil, tarixi şəraiti nəzərə almaqla qiymətləndirməlidirlər. Elə isə onda gəlin Hidayət müəllimin xatirələrinin işığında bir daha o illərə qayıdaq:

“Mənə qarşı “həssas” münasibəti hər addımda hiss edirdim. Karen Simonyanın “əhvalatını” xatırlayanda, bir epizod da yadıma düşdü: tanınmış şair, adını yuxarıda çəkdiyim nəşriyyatın bədii ədəbiyyat redaksiyasının müdiri (Azərbaycan dilində ədəbiyyat bu redaksiyada hazırlanırdı), tutduğumuz vəzifələrə görə (mən Yazıçılar İttifaqının Azərbaycan Ədəbiyyatı Şurasının sədri kimi) təbii əməkdaşlıq etdiyimiz Lyudviq Duryan da məni erməni dilinə tərcümə etmək həvəsinə düşdü, neçə dəfə müraciət etdi: “Rus dilindən çevirmək istəmirəm, mənə ermənicədə sətri tərcümə ver”. Sətri tərcümə olundu, təqdim edildi. Bir gün qaşqabağı tökül-müş halda:

– Hidayət, sən “Zəngəzur”u elə yazıbsan – sanki, Azərbaycan torpağıdır.
– Lyudviq, mən tarixi coğrafiya dərsləri yazmamışam, şeir yazmışam.
– Elə çıxır. Bütün toponimlər – kənd, dağ, gədik, dərə, çay, qaya, orman... hamısı azərbaycanlaşdırılıb...
– Onların hər birinin öz kökü, öz tarixi var. “Zəngəzur” silsiləmə toponimlər çox deyil (mən şeirə çox toponim daxil edilməsini sevmirəm), bəlkə, ruh mənimdir, azərbaycanlı ruhudur – Vətən ruhudur, o başqa məsələ!”

Xatırladaq ki, Lyudviq Duryanı təşviş salan Hidayətin 1965–1975-ci illərdə “Zəngəzur” adı altında qələmə aldığı silsilə şeirlər və orada yer almış əşyağdakı kimi misralar imiş:

“*Harda xəstələnsəm, a dostlar, məni
Çatdırın Zəngəzur yaylaqlarına*”.

Yaxud:
“*Zəngəzur – bir səvən nəğməli ürək:
Təzadlı, zirvəli, bağlı-bərəli*”.

İrəvanda 1980-ci ildə yazılmış “Zəngəzurludur” şeirində isə Hidayət müəllim bu başbələli, cənnətmisal diyarın qədim, əzəli türk torpağı, babalarımızın silinməz-pozulmaz izlər qoyduqları, ən yüksək milli dəyərləri yaşadan doğma yurd yerləri olmasının obrazını yaradıb:

“*...Burada min illərdir yaşayır ellər–
Tarixin alınmaz şöhrət yoludur.
Ən zərif nəğmələr, ən şirin dillər,
Ən təmiz məhəbbət zəngəzurludur.*

*Ozan mahnısında dillənir hünər–
Şeiri də, sözü də zəngəzurludur.
Tale bəxşisidir, vallah, deyirlər:
Allahın özü də zəngəzurludur*”.

Hidayət müəllim sonda yazır ki, bu şeirlərin hamısını, erməni redaktorların və sensorların cəhdlərinə baxmayaraq, o vaxt İrəvanda mətbuatda və kitablarda, ana dilimizdən əlavə, erməni və rus dillərində də çap etdirilməyə nail olub:

“İrəvanda işlədiyim 18 ildə keçdiyim yollara nəzər salanda yüzərlə belə mübahisələr, gərgin söhbətlər, bəzən münafiqşələr yada düşür. Məqsədim öz fəaliyyətimi göstərmək deyil, xalqımıza qarşı “çalxalanan” nifrət, dövlət səviyyəsində aparılan milli ayrı-seçkilik siyasəti içində Azərbaycan ədəbi mühitinin, Azərbaycan teatrının özünü təsdiq etmə, qoruma və inkişaf potensialını oxuculara çatdırmaqdır”.

**Hazırladı:
Tahir AYDINOĞLU, “Xalq qəzeti”**